

تاریخ ترقی خواهی ایرانیان

گذار ایرانیان به عصر جدید

ملیحه بصیر

انتشارات رود

۱۳۹۴

سرشناسه	: بصیر کرگان ، ملیحه -
عنوان و پدیدآور	: تاریخ ترقی خواهی ایرانیان: گلزار ایرانیان به عصر جدید/ ملیحه بصیر
مشخصات نشر	: تهران: رود ۱۳۹۳
مشخصات ظاهری	: ۸۱۶ ص.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۶-۶۸۶۹-۴۲-۴
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه
موضوع	: تمدن - تاریخ
موضوع	: ایران - تاریخ - قرن ۱۲ ق. ۱۴
موضوع	: ایران - روابط خارجی - اروپای غربی - تاریخ
موضوع	: اروپای غربی - روابط خارجی - ایران
موضوع	: ایران - تمدن - تأثیر غرب
رده‌بندی کنگره	: DSR ۱۳۹۳ ت ۶ ب ۱۱۶۷
رده‌بندی دیویی	: ۹۵۵/۰۷
شماره کتابخانه ملی	: ۳۳۹۹۸۷

تاریخ ترقی خواهی ایرانیان

✦ نویسنده	✦ ملیحه بصیر
✦ ویراستار	✦ میروس بیاض
✦ نمونه خوانی	✦ برهان آذرگان
✦ امور فنی چاپ	✦ سعید مقم
✦ ناشر	✦ انتشارات رود
✦ ناشر همکار	✦ کتاب رود
✦ چاپ و صحافی	✦ الفبا
✦ نوبت چاپ	✦ اول ۱۳۹۴
✦ شابک	✦ ۹۷۸-۹۶۶-۶۸۶۹-۴۲-۴
✦ تیراژ	✦ ۱۱۰۰
✦ قیمت	✦ ۷۵۰۰۰ تومان

همه‌ی حقوق نشر محفوظ است

فروشگاه: زیر پل کریمخان زند، نبش میرزای شیرازی

پلاک ۱۰۹، تلفن: ۸۸۹۰۲۲۲۷ - ۸۸۹۴۹۳۴۸

nashrerood@yahoo.com

فهرست مطالب

۱۷	..... مقدمه
۲۵	..... بخش اول
۲۵	..... فرهنگ و تمدن
۲۵	..... فرهنگ و تمدن مغرب زمین و ارتباط آن با جهان شرق
۲۸	..... چرا یونان به مهد تمدن باستان تبدیل شد
۲۸	..... نقش فلسفه در پیشرفت یونانیان
۳۲	..... مقایسه سیر تحول در مغرب و مشرق زمین
۳۷	..... هومر و تأثیر وی بر جامعه‌ی یونان باستان
۴۰	..... خدایان یونان باستان
۴۱	..... «هزوبده» متفکر یونان باستان
۴۲	..... پیدایش فلسفه در یونان باستان
۴۴	..... حکمای پیش از سقراط در یونان از زمان باستان تا اواخر مائه پنجم قبل از میلاد
۴۴	..... طالس
۴۶	..... آناگزیمن
۴۶	..... آناگساکوراس
۴۷	..... قیتاغورث
۴۹	..... هراکلیتوس
۵۱	..... حکمای «الثانی» (کسنوفانس - پارمیندس - زنون)
۵۲	..... دموکریتوس
۵۴	..... بقراط
۵۵	..... سوفسطائیان
۵۷	..... سقراط
۵۹	..... تشکیل مکتب‌های کلیون و رواقیون توسط شاگردان سقراط
۶۱	..... افلاطون (۴۲۷-۳۴۷ قبل از میلاد)
۶۴	..... ارسطو و شاگردش اسکندر
۶۴	..... نخستین کسی که انترناسیونالیست را مطرح کرد
۶۹	..... اپیکوریان

۷۲	.....	حوزه‌ی علمی اسکندریه و پیدایش حکمت‌های متعدد
۷۲	.....	فیلون - ثئوفیلاگورث - نوافلاطون و رشد مسیحیت
۷۶	.....	اشاعه‌ی حکمت الهی مسیحی توسط آباء دین مسیح
۷۶	.....	حکمت مدرسی (اسکولاستیک)
۷۹	.....	حکمای معروف دوره‌ی اسکولاستیک
۸۱	.....	فضلا و حکمای ایرانی در دوره‌ی خاموشی علم و حکمت در اروپا
۸۱	.....	مولانا - ابوریحان بیرونی - عمر خیام - خواجه نصیرالدین طوسی
۸۱	.....	فارابی - ابوبکر محمد بن زکریای رازی - خوارزمی - ابن سینا
۸۴	.....	ظهور افکار اصلاح طلبانه در آیین مسیح
۸۴	.....	آغاز اضمحلال تدریجی تعالیم و فلسفه‌ی خشک مدرسی
۸۵	.....	گسترش نهضت پروتستانسم (اراسم - لوتر - کالوین)
۸۹	.....	منابع بخش اول
۹۷	.....	بخش دوم
۹۷	.....	پایان قرون وسطی
۹۷	.....	تفکرات جدید اومانستی و پیدایش رنسانس
۱۰۵	.....	عصر نوزایی پیش از قرن هفدهم و هجدهم میلادی و ظهور نوآبغی همچون میکلا آنژ و
۱۰۷	.....	نیکولا ماکیاولی، سیاستمدار و تئورسین اقتدارطلب و تمرکزگرای دوره رنسانس
۱۱۳	.....	رد نظریه‌ی ارسطو - نهضت علمی در اروپا توسط تیخو براهه
۱۱۳	.....	کوپرنیک - کپلر - گالیله
۱۱۷	.....	آغاز دوره‌ی جدید فلسفه‌ی غرب توسط فرانسیس بیکن انگلیسی و
۱۱۷	.....	رنه دکارت فرانسوی
۱۲۲	.....	مالبرانش - اسپینوزا پیروان فلسفه‌ی دکارت (کارتزیناسم)
۱۲۶	.....	نیوتن یکی از بزرگترین فضلا و علمای ریاضی و طبیعی سده‌ی هفدهم
۱۲۸	.....	لایب نیتس، فیلسوف و عالم بزرگ سده‌ی هفدهم از آلمان
۱۳۰	.....	توماس هابز - ژان میله در نبرد با فلسفه‌ی مدرسی
۱۳۱	.....	جان لاک یکی از تأثیرگذارترین فیلسوفان انگلیسی سده‌ی هفدهم
۱۳۴	.....	بارکلی و هیوم دو تن از فیلسوفان نامی انگلیس در سده‌ی هجدهم
۱۳۸	.....	فیلسوفان بزرگ فرانسه در سده‌ی هجدهم

۱۳۸	..... (مونتسکیو - ولتر - ژان ژاک روسو - دیدرو)
۱۴۱	..... ولتر
۱۵۰	..... ژان ژاک روسو
۱۶۲	..... ایمانوئل کانت دانشمند و فیلسوف آلمانی در سده‌ی هجدهم
۱۶۷	..... منابع بخش دوم
۱۷۵	..... بخش سوم
۱۷۵	..... انقلاب‌های بزرگ جهانی در قرن هجدهم
۱۷۵	..... انقلاب صنعتی انگلستان
۱۷۹	..... ظهور امریکا در عرصه‌ی جهان
۱۷۹	..... فرهنگ بومی ساکنان باستانی قاره‌ی امریکا
۱۸۳	..... نخستین مهاجرانی که به خاک قاره‌ی امریکا گام نهادند
۱۸۷	..... احیاء نظام برده‌داری - پدیده‌ی تبیض نژادی
۱۹۰	..... آبراهام لینکلن و اعلامیه‌ی آزادی برده‌ها - جنگ داخلی امریکا
۱۹۲	..... جنگ مهاجرنشین‌های امریکایی علیه دولت استعمارگر انگلیس
۱۹۲	..... استقلال و رسمیت یافتن ایالات متحده‌ی امریکا
۱۹۸	..... انقلاب فرانسه
۲۰۹	..... پایان دوره‌ی وحشت و ترور
۲۰۹	..... ظهور ناپلئون بناپارت در صحنه‌ی اصلی سیاست
۲۱۲	..... دستاوردهای انقلاب فرانسه
۲۱۳	..... جنگ با روسیه - پایان سرنوشت تلخ ناپلئون
۲۲۰	..... منابع بخش سوم
۲۲۵	..... بخش چهارم
۲۲۵	..... ارتباط ایران باستان با جهان غرب و شناسایی جاده‌ی ابریشم
۲۲۸	..... دوره‌هایی که روابط ایران و غرب قطع گردید
۲۲۸	..... سد عظیمی که میان اروپا و ایران کشیده شد
۲۲۹	..... تشکیل امپراطوری مغول و نزدیکی شرق و غرب به هم
۲۳۲	..... آغاز روابط دیپلماتی ایران و غرب در دوره‌ی صفویه
۲۳۳	..... اقتدار پرتغال و اسپانیا در جهان شرق

۲۳۳	..... تلاش پرتغال برای حکمرانی در خلیج فارس.....
۲۳۵	..... پیروزی بر پرتغال.....
۲۳۵	..... تأسیس لنگرگاه جدیدی به نام بندر عباس توسط شاه عباس اول.....
۲۳۷	..... آغاز ارتباط ایران با هلند پس از پیروزی بر پرتغال.....
۲۳۸	..... ایران و ونیز.....
۲۴۰	..... ایران و فرانسه.....
۲۴۲	..... ایران و روسیه.....
۲۴۳	..... ایران و انگلیس.....
۲۴۶	..... ایران و آلمان.....
۲۴۹	..... ایران و امریکا.....
۲۵۶	..... منابع بخش چهارم.....
۲۵۹	..... بخش پنجم .....
۲۵۹	..... شاه عباس و سلسله‌ی صفویان.....
۲۵۹	..... دوره‌ی نفوذ اروپائیان در ایران.....
۲۶۲	..... پیشینه‌ی صفویان.....
۲۶۲	..... شیخ صفی‌الدین اردبیلی - شاه اسماعیل و جانشینان وی.....
۲۶۹	..... شاه سلیمان و پایان سلسله‌ی صفویان.....
۲۷۸	..... کریم خان زند چهره‌ی محبوب تاریخ.....
۲۸۰	..... پایان سلسله‌ی زندیه و به قدرت رسیدن آقا محمد خان قاجار.....
۲۸۱	..... آقا محمد خان و آغاز سلسله‌ی قاجاریه.....
۲۸۵	..... منابع بخش پنجم.....
۲۸۹	..... بخش ششم .....
۲۸۹	..... از سرگیری روابط با غرب در دوران قاجاریه.....
۲۹۱	..... جنگ ایران و روس.....
۲۹۳	..... اصلاحات عباس میرزا.....
۲۹۳	..... سرآغاز سیر تجدد و ترقی در ایران.....
۲۹۶	..... رقابت میان کشورهای بزرگ روسیه - انگلیس و فرانسه.....
۲۹۶	..... به منظور کسب قدرت برتر و نیل به اهداف و مطامع استعماری در شرق.....

۲۹۷	..... عهدنامه‌های گلستان و ترکمن چای نماد ضعف و ناتوانی ایران در برابر قدرتمندان جهانی
۳۰۲	..... هرات و گسترش سیاست‌های استعماری انگلیس در ایران
۳۰۵	..... سلطنت محمد میرزا - صدارت قائم مقام بزرگ
۳۰۷	..... مسئله هرات و محمد شاه
۳۰۷	..... افزایش سیاست‌های استعماری انگلیس در ایران
۳۱۰	..... دوران سلطنت ناصرالدین شاه
۳۱۰	..... صدارت و خدمات امیر کبیر
۳۱۷	..... ناصرالدین شاه و صدارت میرزا آقا خان نوری
۳۱۸	..... جنگ کریمه یا جنگ کریمه
۳۱۸	..... شرکت داوطلبانه‌ی تولستوی نویسنده‌ی بزرگ روسی در جنگ کریمه
۳۲۰	..... ادامه‌ی جنگ کریمه و پایان مسئله‌ی هرات
۳۲۰	..... ایران به کشور نیمه مستعمره تبدیل می‌گردد
۳۲۴	..... ناصرالدین شاه و صدارت مشیرالدوله
۳۲۸	..... عصر امتیازات در ایران
۳۲۸	..... استعمار تحت پوشش تجارت، عمران و آبادانی
۳۳۰	..... قرارداد تالیوت
۳۳۳	..... منابع بخش ششم
۳۳۹	..... بخش هفتم
۳۳۹	..... عوامل مؤثر در بیداری افکار ایرانیان
۳۴۶	..... «میرزا فتحعلی آخوندزاده» نخستین رمان نویس ایرانی
۳۴۹	..... عبدالرحیم طالبوف
۳۵۳	..... رشديه
۳۵۶	..... حکومت پنجاه ساله‌ی ناصرالدین شاه
۳۵۹	..... قتل ناصرالدین شاه - میرزا آقا خان کرمانی
۳۵۹	..... میرزا آقا کرمانی چه کسی بود و چرا به کشتن شاه تن داد؟
۳۶۲	..... سید جمال الدین اسد آبادی
۳۶۸	..... منابع بخش هفتم
۳۷۳	..... بخش هشتم

۳۷۳	..... آغاز سلطنت مظفرالدین شاه
۳۷۵	..... صدارت امین الدوله و خدمات وی در اوضاع آشفته‌ی ایران
۳۷۸	..... انتخاب مجدد امین السلطان برای صدارت
۳۸۰	..... صدارت عین الدوله و رشد نهضت آزادیخواهی در ایران
۳۸۰	..... صدور فرمان مشروطیت
۳۸۳	..... گشایش نخستین مجلس شورای ملی در ایران
۳۸۶	..... منابع بخش هشتم
۳۸۷	..... بخش نهم
۳۸۷	..... مشروطه و پیدایش نخستین انجمن‌ها در ایران
۳۹۰	..... حزب اجتماعیون عامیون
۳۹۴	..... مرکز غیبی
۳۹۵	..... کمیته انقلابی
۳۹۷	..... انجمن مخفی
۳۹۸	..... جامع آدمیت و فراماسون‌ها
۴۰۴	..... فراماسونری و علل پیدایش آن در ایران
۴۰۴	..... ملکم خان و تشکیل فراموشخانه در ایران
۴۱۶	..... جامع آدمیت
۴۱۸	..... انجمن آذربایجانی‌ها در تهران
۴۱۸	..... انجمنهای زنان
۴۲۳	..... منابع بخش نهم
۴۲۷	..... بخش دهم
۴۲۷	..... پایان حکومت مظفرالدین شاه و آغاز سلطنت محمد علی میرزا
۴۲۹	..... نقش روحانیون مبارز و آزادیخواه در انقلاب مشروطه
۴۳۵	..... انعقاد قرارداد ۱۹۰۷ (اتانت) میان روسیه و انگلیس بر سر تقسیم ایران
۴۳۶	..... ترور محمد علی شاه و مخالفت علنی وی با مشروطه خواهان
۴۳۸	..... برچیده شدن مشروطه و آغاز دوره‌ی استبداد صغیر
۴۴۰	..... احیای مشروطیت توسط مبارزین و آزادیخواهان تبریزی
۴۴۱	..... دفاع غیورانه مردم تبریز از جنبش رو به خاموشی مشروطیت

۴۴۶	گسترش ندای مشروطه‌خواهی از مرزهای تبریز به سرتاسر ایران
۴۴۷	خلع محمدعلی شاه از سلطنت
۴۴۷	پایان دوره‌ی استبداد صغیر
۴۵۲	منابع بخش دهم
۴۵۵	بخش یازدهم
۴۵۵	آغاز روابط رسمی ایران و امریکا
۴۵۵	ورود مورگان شوستر به ایران
۴۶۱	جنايات روسها در تبریز، گیلان، مشهد
۴۶۶	بازگشت محمد علی میرزا به ایران
۴۶۷	سرنوشت تلخ ستارخان و هم‌زمانش پس از انقلاب مشروطیت
۴۷۱	نهضت مشروطیت و موانع تحقق آن در ایران
۴۹۱	منابع بخش یازدهم
۴۹۵	بخش دوازدهم
۴۹۵	آغاز جنگ جهانی اول
۴۹۵	نفوذ و قدرت بختیاری‌ها در اواخر دوران قاجاریه
۴۹۶	امپریالیسم/ پدیده‌ی استعمار و جنگ جهانی اول
۴۹۶	۱۹۱۸-۱۹۱۴ / ۱۲۹۷-۱۲۹۳
۵۰۳	پیمان صلح ورسای، تشکیل جامعه‌ی ملی
۵۰۷	تغییر موازنه‌ی قدرت در جهان
۵۰۷	انعقاد قرارداد ۱۹۱۹ میان ایران و انگلیس
۵۲۲	منابع بخش دوازدهم
۵۲۵	بخش سیزدهم
۵۲۵	پیامدهای قرارداد ۱۹۱۹ و سه قیام مهم و پر مخاطره برای حکومت ایران
۵۲۶	قیام شیخ محمد خیابانی در آذربایجان
۵۳۳	قیام کلنل محمد تقی خان پسیمان در خراسان
۵۳۹	قیام میرزا کوچک خان جنگلی
۵۵۲	لغو قرارداد ۱۹۱۹
۵۵۲	اتخاذ سیاست نفوذ نامرئی در ایران توسط انگلیس

۵۵۷	.....	استراتژی جدید بریتانیا در ایران.....
۵۵۷	.....	کودتا و ظهور رضا خان در صحنه اصلی سیاست.....
۵۶۴	.....	نظر مساعد بسیاری از روشنفکران نسبت به رضاشاه در نخستین سال‌های رسیدن به قدرت.....
۵۶۷	.....	مواضع شوروی در قبال رضاخان.....
۵۶۹	.....	تحقق کودتا، صدارت کوتاه مدت سید ضیاءالدین.....
۵۷۲	.....	ابوالقاسم لاهوتی.....
۵۷۳	.....	تشکیل گروه ائتلافی سوسیالیست‌ها.....
۵۷۴	.....	محمد فرخی یزدی شاعر ملی که دهانش دوخته شد.....
۵۷۵	.....	صدارت های کوتاه مدت نخست وزیران پس از کودتا.....
۵۷۵	.....	رئیس‌الوزاری رضاخان سردار سپه.....
۵۷۷	.....	تهیه‌ی مقدمات تغییر سلطنت.....
۵۸۰	.....	شایعه‌ی تأسیس جمهوری.....
۵۸۳	.....	میرزاده‌ی عشقی نخستین قربانی راه آزادی قلم در دوره‌ی رضا شاه.....
۵۸۴	.....	موضع‌گیری عارف قزوینی در قبال جمهوری تصنعی رضاخان.....
۵۸۵	.....	تشدید اختلافات میان طرفداران و مخالفان جمهوری رضا خانی.....
۵۹۱	.....	تلاش سردار سپه برای لغو قانون اساسی نظام پادشاهی.....
۵۹۴	.....	محمدعلی فروغی نخستین نخست وزیر حکومت رضا شاه.....
۵۹۶	.....	نتایج سلطنت رضاشاه (۱۹۲۵-۱۹۴۱ م.).....
۵۹۹	.....	تعمایل رضاشاه به آلمان هیتلری.....
۶۰۱	.....	رشد ناسیونالیسم افراطی ایرانی.....
۶۰۲	.....	دیگر اقدامات رضا شاه.....
۶۰۶	.....	رضا شاه و عشایر.....
۶۰۸	.....	سرنوشت شوم سازندگان کاخ دیکتاتوری رضاشاه (تیمورتاش، نصرت‌الدوله و داور).....
۶۱۱	.....	منابع بخش سیزدهم.....
۶۱۹	.....	بخش چهاردهم
۶۱۹	.....	آلمان و نقش آدولف هیتلر در وقوع جنگ جهانی دوم.....
۶۲۹	.....	جهان در آستانه‌ی وقوع جنگ جهانی دوم (۱۹۴۵-۱۹۳۹).....
۶۳۰	.....	ظهور فاشیسم و فراگیر شدن دکترین موسولینی در جهان.....

۶۳۴	دفاع روزولت و سران شوروی از صلح جهانی
۶۳۵	فرو رفتن جهان در گرداب جنگ خونباری دیگر
۶۴۳	فجایع حیرت انگیز و ددمشانه بانیان حقوق بشر در ژاپن
۶۴۷	پایان جنگ جهانی دوم
۶۴۷	تشکیل سازمان ملل متحد
۶۵۲	سیاست خارجی رضاشاه در جنگ جهانی دوم
۶۵۶	فرجام رضاشاه
۶۵۹	سالهای نخستین حکومت محمد رضاشاه پهلوی
۶۶۳	منابع بخش چهاردهم
۶۶۷	بخش پانزدهم
۶۸۱	پیشه‌وری یکی از رهبران حزب کمونیست ایران
۶۸۴	پیشه‌وری و تشکیل فرقه دموکرات آذربایجان
۶۸۷	ایرانیان مقیم قفقاز و نقش آنان در حیات سیاسی ایران
۶۸۹	جنبش های استقلال طلبانه در قفقاز
۶۹۰	انتخاب نام آذربایجان بر قسمت های عمده ای از خاک قفقاز
۶۹۵	فعالیت‌های ادبی و سیاسی محمد امین رسول زاده
۶۹۹	منابع بخش پانزدهم
۷۰۳	بخش شانزدهم
۷۰۶	توران سرزمین نیاکان ملل ترک
۷۰۸	نقش سیاست های شوونیستی روسیه
۷۰۸	در پدیده آمدن پان ترکیسم
۷۱۱	ظهور پان ترکیسم در خاک عثمانی
۷۱۷	استحکام بخشیدن به ترکیه‌ی در حال فروپاشی توسط آتاتورک
۷۱۸	تأثیر تحولات روسیه بر پان ترکیسم
۷۱۹	اشاعه‌ی فرضیه های غیر علمی و پوچ نژادی
۷۲۰	تشکیل حزب پان ایرانیسم توسط ناسیونالیست های افراطی
۷۲۱	نگرش تنگ نظرانه و آریا محورانه به تاریخ
۷۲۳	رویارپردازی های گمراه کننده درباره‌ی پیشینه و هویت واقعی ایرانیان

- ۷۳۲..... فرضیه‌هایی درباره‌ی نخستین ساکنان آذربایجان پیش از میلاد.....
- ۷۳۶..... منابع بخش شانزدهم.....
- ۷۳۹..... **بخش هفدهم**.....
- ۷۴۴..... بنیانگذاری فرقه‌ی دموکرات آذربایجان توسط پیشه‌وری.....
- ۷۴۶..... تأکید فرقه بر وحدت و تمامیت ارضی ایران.....
- ۷۴۷..... تشکیل حزب دموکرات کردستان به رهبری قاضی محمد.....
- ۷۴۸..... موضع‌گیری قدرت‌های بزرگ جهانی در قبال نهضت ملی آذربایجان.....
- ۷۴۸..... عمده‌شدن مسئله‌ی ملی در روند مبارزاتی فرقه.....
- ۷۵۱..... اتهام‌ها علیه فرقه‌ی دموکرات آذربایجان.....
- ۷۵۲..... خط‌مشی حزب توده در قبال فرقه‌ی دموکرات.....
- ۷۵۷..... اهداف حزب کمونیست شوروی در حمایت از فرقه‌ی دموکرات.....
- ۷۵۷..... سیاست خارجی شوروی در برابر نهضت‌های ضد استعماری.....
- ۷۶۴..... فعالیت‌های فرقه‌ی دموکرات در طول یک سال فعالیت‌اش.....
- ۷۶۶..... فجایع ننگین رژیم شاهنشاهی در آذربایجان و کردستان.....
- ۷۷۱..... فرجام دردناک و تأسف‌برانگیز فرقه.....
- ۷۷۴..... علل عمده‌ی شکست فرقه‌ی دموکرات آذربایجان.....
- ۷۷۹..... منابع بخش هفدهم.....
- ۷۸۳..... **منابع و مآخذ**.....
- ۸۰۸..... فهرست مجلات و روزنامه‌ها.....
- ۸۱۱..... منابع اینترنتی.....

مقدمه

هر فردی شایستگی آن را دارد که با وسعت بخشیدن به دامنه‌ی دید و اندیشه‌ی خود، همواره بیاموزد و دانش و تجربیات خود را در اختیار دیگران قرار دهد. من نیز با عشق بی‌پایان به آموختن و یافتن پاسخ‌های مستدل و معقول به پرسش‌هایم، به خیل جریانی پیوستم که در روندی بی‌پایان همواره ادامه دارد. به قول «ولتر»، متفکر بزرگ قرن هجدهم فرانسه: «ما که می‌گوییم اندیشه جهان را دگرگون ساخته است، چرا نتوانیم با اندیشه‌های بهتر، جهان بهتری خلق کنیم.»

آنچه مرا به تألیف و نگارش این مجموعه برانگیخت، تخصص و پژوهش در علل رشد و ظهور تمدن و مدرنیته در غرب و به موازات آن، عقب ماندگی در جهان شرق بخصوص در ایران بود. ایرانی که خود روزگاری مهد تمدن و فرهنگ محسوب می‌شد و فاصله‌ی آن با غرب چهار قرن پیش، چندان احساس نمی‌شد. اما به تدریج فاصله و شکاف میانی ایران و غرب چندان عمیق شد که در قیاس نابرابر با غرب قرار گرفت و به تحقیر و تحسّر ایرانیانی منجر گردید که از قرن ۱۹ در دوره‌ی قاجار، به عناوین متفاوت مسافرت به اروپا را آغاز نمودند. آنان غرب را نیرومند، مدرن، مجهز، قانونمند و به عبارت دیگر مظهر تمدن و پیشرفت یافتند و در مقایسه، ایران را با مجموعه‌ای از ناتوانی‌ها، ویرانی‌ها و آشفتگی‌ها مشاهده نمودند که مسیر اضمحلال و عقب‌گرد را می‌پیمود.

تعمق در تمدن معاصر غرب که دگرگونی‌های بنیادی را در آن به‌وجود آورده و موجب تحولات گسترده‌ای نیز در اقصی نقاط جهان شده، مرا بر آن داشت تا در بررسی تاریخ تحول

اندیشه در مغرب زمین و یافتن علل و ریشه‌های آن تحولات، وارد عرصه‌ی تاریخ‌نگاری شوم. تلاش کردم با اتخاذ روش و رویکرد منصفانه و به دور از هرگونه قضاوت‌های سطحی و شتابزده و با تأمل، دقت و پی‌گیری‌های مداوم به بررسی سیر اندیشه در خلال برخی رویدادهای مهم تاریخی بپردازم. هرچند از دیدگاه جامعه‌شناسی تاریخی، بدیهی است هر پژوهشگری از منظر ذهنی و نگاه خاص خود به حوادث و صحنه‌های تاریخی می‌نگرد و متناسب با شرایط زیست محیطی، موقعیت‌های اجتماعی و ساختار شخصیتی خود و همچنین برحسب مذاق، مشرب و علائق خاص خویش پدیده‌ها را در می‌یابد و مورد بررسی قرار می‌دهد. چه بسا در گرایش‌های آشکار و پنهان عقیدتی، با قضاوت‌های غیرمحققانه، مغرضانه و آمیخته به تجلیل و تحقیر مواجه گشته‌ایم و مشاهده نموده‌ایم که تحریف تاریخ، چه آسیب‌ها و نتایج دردناکی را بر جامعه تحمیل نموده است.

با این آگاهی که تاریخ ذخیره‌های سرشار از تجارب گرانبها و آموختنی‌های ارزنده، از گذشته برای آینده و آیندگان است، هر پژوهشگری می‌بایست در ارائه تصویر وقایع گذشته، با بردباری، دقت و تعمق، از هرگونه جزئیت و یکسوزنگری بپرهیزد و با افزایش وسعت دانش و گسترش دیدگاه خویش، خود را از مطلق‌گرایی و افراط و تفریط برهاند.

در ارزیابی از مدنیت و تمدن معاصر غرب، در ابتدا به سیر علم و حکمت در اروپای عهد باستان پرداختم. علم و دانشی که در روند پیشرفت خود از مشرق زمین به یونان رسید و یونانیان به واسطه‌ی داشتن ویژگی‌های خاص جغرافیایی، اقتصادی و برخورداری از رشد فکری و فلسفی، از آن علوم بهره‌ها برده و تا سده‌ی چهارم و پنجم پیش از میلاد، آن را به متهای رونق و تکامل رسانیدند. پس از آن بود که این سرزمین به مهد تمدن باستان تبدیل شد و در پرتو دانش و تمدن یونانیان، شالوده و خمیرمایه‌ی تمدن معاصر غرب بنا نهاده شد.

تمدن یونانی که به فرهنگ و تمدن «ایونی» شهرت پیدا کرد، اختلاط و آمیزه‌ای از فرهنگ‌های مختلفی همچون سومری، مصری، بابلی و... بود و تا سده‌ی ششم پس از میلاد در یونان و سایر کشورهای وابسته به رومیان رواج داشت. نقش مؤثر فلسفه و فلاسفه در موفقیت و تحولات فکری یونانیان، ضرورت نگارش بیوگرافی و نظریه‌های فیلسوفان باستانی و پیدایش مکتب‌های متعدد، را فراهم کرد. پس از آن با گذر از برجسته شدن بساط حوزه‌ی علمیه و

خاموشی علم و ادب در اروپای قرن نهم، دهم و یازدهم، به حکمت مدرسی (اسکولاستیک) می‌رسیم. این حکمت در اواخر قرن یازدهم میلادی، با شروع مجدد تحقیقات علمی و فلسفی، پدید آمد و علم و دانش در حصار کلیساها و دیرها محبوس ماند. اما از اواخر قرن پانزدهم، نهضت علمی، پایه‌های قرون وسطی را متزلزل ساخت و همزمان با تسلط ترکان عثمانی بر دولت یونان و مهاجرت فضلاء یونانی به اروپا، علم و دانش از یونان به اروپا، بخصوص به ایتالیا انتقال یافت. بدین ترتیب اروپائیان به‌طور مستقیم به منبع علم و فلسفه راه یافتند و دوران پر درخشش رنسانس یا دوره‌ی تجدید دانش و فلسفه و هنر را آغاز نمودند.

رنسانس علاقه و دل‌بستگی به هنر و فرهنگ یونان و روم باستان را احیاء نمود و الهام‌بخش آثار هنرمندان و ادب‌دوستان گردید. ماحصل این دوره از تاریخ غرب، خلق شاهکارهای عظیم و حیرت‌آوری بود که در نهایت هنر، ادبیات و صنعت پدید آمد. تأثیر نهضت روشنگری در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی، موجب تحولات و پیشرفت‌های بزرگی در غرب شد. از آنجایی که علم، ارتباط تنگاتنگی با توسعه و رشد اقتصادی دارد، اقتصاد و رفاه عمومی در اروپا، به شکوفایی علم یاری رسانید و آن را در مسیر رشد و بالندگی قرار داد و به همان میزان، رشد و توسعه‌ی علوم نیز به رشد اقتصاد منجر گردید. رنسانس در مسیر حرکت و روند پرشتاب خود، متفکران و فلاسفه‌ی بزرگی را به جهان عرضه نمود. به‌طوری‌که قرن هجدهم در تاریخ فرانسه، به قرن فیلسوفان یا عصر خرد و روشنگری شهرت پیدا کرد. فیلسوفان و حکمای این دوره، که هر یک شأن و رسالت والایی دارند، با تأکید بر عقل، منطق، عشق و دوستی، انسانها را به بهره‌گیری از دانش و قوه‌ی تعقل فراخواندند تا با چشم اندازی وسیع بتوانند ابهامات و مسائل زندگی را از دریچه‌ی خرد بنگرند. فلاسفه، با قدرت اندیشه و بیان خود، اعجاز و شگفتی‌ها آفریدند و در تحولات مهم و تاریخی قرن هیجده بخصوص در انقلاب سیاسی امریکا و انقلاب فرانسه نقش بسیار ثمربخشی را ایفا نمودند.

جوامع امروز بشری نیز احترام به قانون، برابری همه‌ی افراد از هر دین، جنس و نژاد در برابر آن و آزادی را که جزء حقوق اولیه‌ی هر انسانی محسوب می‌شود و نیز استقرار نظام قانونی، محدودیت و مشروط شدن قدرت حاکمیت، دموکراسی خواهی و مردم‌سالاری را مدیون طراحان نظریه‌ی دموکراسی و حقوق بشر همچون جان لاک، مونتسکیو، روسو و... می‌-

دانند. فیلسوفانی که هر یک به نوبه‌ی خود در اندیشه‌ی مردم روزگار ما نیز اثر نهاده‌اند و با دید جهانی روشنگری، عقاید خود را در ورای دیدگاه‌ها و اعتقادات اسلاف‌شان مطرح نموده و استدلال کردند که می‌توان حقوق طبیعی انسان‌ها را در قانون اساسی تضمین نمود.

این کتاب دیدگاه‌ها، آراء و افکار فلاسفه‌ی تأثیرگذار را تا اواخر قرن ۱۸ مورد بررسی قرار داده و به رخدادهای مهم تاریخی غرب در قرن هجده پرداخته است. سپس تلاش کرده راه را برای روشن شدن این مسئله هموار نماید که چگونه غرب به واسطه‌ی انقلاب صنعتی، مناسبات جدید سرمایه‌داری و رشد علوم، به تحولات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی دست پیدا کرد و در سایه‌ی پیشرفت در علم و اقتصاد، به تکنولوژی برتر در جهان نایل آمده به‌طوری که ملل دیگر را نیز تحت نفوذ و سیطره‌ی خود قرار داده است. کنکاش در این وادی، دامنه‌ی تحقیقات را به آغاز ارتباط ایران با غرب صنعتی، قدرتمند و مهاجم کشانید که قصد تصرف و استیلا بر سراسر جهان را در سر می‌پرورانید.

در این ارتباط، تاریخچه‌ی ارتباط ایران با جهان غرب، دوره‌ی نفوذ اروپاییان در ایران، آغاز روابط دیپلماسی ایران و غرب، چگونگی تسلط غرب در ایران و در نهایت پدیده‌ی استعمار، از جمله مباحث مهمی بود که مورد توجه و بررسی قرار گرفت. در برخورد با پدیده‌ی استعمار که خود معلول فقر، جهالت و عقب‌ماندگی جامعه‌ی ایرانی محسوب می‌شد، با ایران ورشکسته‌ای روبرو می‌شویم که به دلیل ضعف‌ها و کاستی‌های فراوانش، به سهولت راه را برای ورود غرب متجاوز و مهاجم به کشور فراهم نمود و خود را به زیر مهمیز آنان کشانید. عاقبت در زیر تازیانه‌های استعمار چنان زخمی و فرسوده گردید که در آستانه‌ی سقوط قرار گرفت و استعمار به یکی دیگر از علل عقب‌افتادگی ایران افزوده شد.

در این دوران، تحولاتی در ایران به وقوع پیوست که می‌توان به ایجاد شهرنشینی، توسعه سرمایه‌داری تجارتنی، افزایش حجم تجارت خارجی و گسترش ارتباطات اشاره نمود که در اثر این تغییرات، اقتصاد بسته‌ی ایران اواخر دوره‌ی قاجار در پیوند اجتناب‌ناپذیر با اقتصاد جهانی قرار گرفت. سیر حوادث، ایران غافل از تمدن را که فاقد هرگونه امنیت اقتصادی، سیاسی و اجتماعی بود، با مدرنیسم و تمدن معاصر غرب آشنا ساخت و نزدیکی با غرب، زمینه ساز اندیشه‌ی تغییر و اصلاحات گردید.

در جستجوی عوامل مؤثر در بیداری افکار عمومی ایرانیان و سیر تحولات ذهنی و اندیشه‌های ترقی‌خواهانه در فضای تب‌آلود و خفقان‌کشور، افکار و اندیشه‌هایی که توسط روشنگران و رهروان نواندیش در جامعه‌ی آن روز ایران مطرح شد و مردم خفته‌ی ایران را با الفبای دموکراسی و ادبیات مشروطه آشنا ساخت شرح داده شده است.

اشاعه‌ی مفاهیم و اصول قانونمند مشروطه که همراه با تغییرات اجتماعی و اقتصادی، در بطن جامعه پدید آمد، ساختار و بنیان‌های کهن و سنتی جامعه‌ی ایرانی و باورهای کهنه و فرسوده را متزلزل ساخت و اندیشه‌های کهن و سنتی قادر به تشریح و تبیین پدیده‌های اجتماعی و نیازمندی‌های جامعه نگردیدند.

با فراهم آمدن زمینه‌های عینی و ذهنی، پیدایش مشروطه در ایران قوت گرفت. علل وقوع نهضت مشروطه، شکست و ناکامی آن و سرانجام دستاوردهای مشروطه از مباحث مهم این مجموعه محسوب می‌شود.

سازمان‌ها، انجمن‌های ملی و مترقی، ژورنالیزم آزاد و نوپای صدر مشروطه، که با اتکاء بر موج عظیم انقلاب مشروطه پدید آمدند ضربات کوبنده‌ای بر پیکره‌ی ارتجاع حکومتی و سانسور وارد آوردند؛ اما از آنجایی که فرصت کافی برای رشد و بالندگی نداشتند و فاقد پایگاه اجتماعی و مردمی بودند و مهمتر از همه اینکه، عمر آزادی در ایران بسیار کوتاه بود و خفقان، هرگونه ابتکار و خلاقیت را سلب می‌نمود، آنها نتوانستند در تحولات اساسی مملکت نقش پیشگام و پیشرو را ایفا نمایند. در نتیجه به جای ارائه راهکارهای مناسب و سازنده، تنها مشکلات جامعه را مطرح کردند. چگونگی ایجاد تشکله‌ها و سازمان‌های مهم سیاسی، تشکیل شبکه‌ی گسترده‌ی فراماسونری، تأسیس حزب توده که به عمده‌ترین نیروی سیاسی و قدرتمندترین حزب در ایران و خاورمیانه تبدیل شده بود، همچنین نگاهی به پیشه‌وری، از رهبران حزب کمونیست ایران و تشکیل فرقه‌ی دموکرات آذربایجان و علل شکست آن، از موضوعات و بحث‌های خاصی می‌باشد که بخش‌هایی از این مجموعه به آنها تخصیص داده شده است.

علل وقوع جنگ‌های خونبار جهانی اول و دوم، تشکیل جامعه‌ی ملل و سازمان ملل متحد، همچنین ظهور فاشیسم در عرصه‌ی جهانی که محصول بحران‌های شدید اقتصادی و آشوب-

های اجتماعی و سیاسی جهان سرمایه‌داری بود، فصل‌هایی از این کتاب را در برگرفته است. در این ارتباط به این مسئله مهم پرداخته شده است که چگونه رقابت‌های حریصانه‌ی قدرتمندان بین‌المللی بر سر تقسیم مستعمرات در جهان و تفوق بر سرزمین‌های تحت نفوذ، آنان را به مسابقه‌ی تسلیحاتی و تولید ابزارهای مدرن جنگی کشانید و تشنج و ترس از جنگ، تعادل قوای جهان را بر هم زد، به‌طوری‌که شعار جنگ برای پایان دادن به جنگ، تقدس خاصی به جنگ بخشید و آتش خشم و کینه و نفرت عمومی چنان فروزان گردید که عاقبت شعله‌هایش سراسر جهان را فرا گرفت.

انعقاد قرارداد ۱۹۱۹ میان انگلیس و ایران و پیامدهای ناگوار آن که به سه قیام ملی و مهم تاریخ معاصر ایران منجر شد، (قیام شیخ محمد خیابانی در تبریز، میرزا کوچک خان جنگلی در گیلان و کلنل محمد تقی خان سیان در خراسان) و شکست آن قرارداد را سبب گردید، استراتژی انگلیس را در ایران تغییر داد. مقامات بریتانیایی با اتخاذ سیاست نوین خود که به نفوذ نامرئی در ایران معروف شد، دخالت مستقیم در ایران را کنار گذاشته و به استقرار یک نظام متمرکز و قدرتمند با رهبری مقتدر، توانمند و دست‌نشانده می‌اندیشیدند. مظهر آن سیاست و مهره‌ی اصلی گرداننده‌ی آن، به افسر گمنام ۴۲ ساله‌ی ترک مازندرانی، رضاخان، واگذار شد که توسط آبرونساید کشف گردید، تا در پشت سر سید ضیاء‌الدین طباطبایی، سیاستمدار و روزنامه‌نگار انگلوفیل ۳۲ ساله وارد صحنه‌ی اصلی سیاست شود و در آینده‌ای نزدیک، در نقش یک ابر مرد لایق و توانا و ناجی ایران در حال سقوط نمایان گردد.

در آن شرایط نابسامان کشور که مشروطیت در هم شکسته و شورش‌های متمرکزی و یاغیان، انسجام و وحدت کشور را به مخاطره انداخته بود، زمینه برای پدیدار گشتن یک ناجی مقتدر و قهار فراهم آمد. اجرای بلامانع کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹، انتصاب رضاخان به عنوان وزیر جنگ توسط احمد شاه، بازنگری اوضاع قبل از کودتا و پس از آن، تلاش رضاخان برای کسب قدرت بلامنازع و انقراض سلسله‌ی قاجاریه توسط او و همچنین استقرار سلسله‌ی پهلوی و آغاز و پایان سلطنت رضا شاه از موضوعات ویژه و قابل توجه این کتاب شمرده می‌شود.

سلطنت مطلقه‌ی رضاشاه که با رشد فاشیسم در آلمان همراه بود و آلمان، دیکتاتوری همچون هیتلر را در بطن جامعه‌ی خویش پرورانده بود، رضا شاه در مانده از فرامین انگلیس را در رویای احیای مرزهای کوروش و داریوش و تصرف مناطق از دست رفته‌ی قفقاز، به اتحاد و نزدیکی با آلمان هیتلری سوق داد. برای نیل بدین منظور، تبلیغ از فرضیه‌ی غیرعلمی و پوچ برتری نژاد آریایی و اثبات خالص بودن نژاد آریایی ایرانیان، چنان قوت گرفت که سازمان‌هایی با نام‌های «حزب کیود» و «باشگاه ایران باستان تحت عنوان «خدا- شاه - میهن» دایر گردید. در رواج فرهنگ ستایش از زور، قدرت و اطاعت بی‌چون و چرا از شاه، پارتی‌گرایی، تکیه بر فرهنگ و گذشته‌ی پر عظمت ایران باستان و یادآوری هیبت و جلال شاهنشاهان بزرگ ساسانی و هخامنشی مطرح گردید تا به تاج و تخت مطلقه‌ی پادشاه حرمت و مشروعیت ببخشد.

رضا شاه در طرح سازندگی و مدرنیزاسیون خاص خود که در چهارچوب قدرت مطلقه‌اش معنی و مفهوم پیدا می‌کرد، تبعیت محض را طلب می‌کرد و وحدت ملی و هویت ملی یکپارچه‌ای را خواستار بود که به تعبیر وی کثرت‌گرایی قومی و فرهنگی و تعدد در گویش‌ها، تهدیدی بر انسجام و وحدت کشور محسوب می‌شد. حال آنکه وی با نادیده گرفتن حقوق طبیعی خلق‌های دیگر و تبعیض‌ها و ستم‌های قومی و همچنین با اتخاذ شوونیسم عظمت-طلبانه و ملی‌گرایی افراطی، چنان ضربه‌ای بر پیکره‌ی وحدت ملی وارد آورد که تأثیر آن پس از گذشت اندک زمانی در آذربایجان، نمایان گردید. در تقابل با اندیشه‌های تهاجمی ناسیونالیستی و شوونیستی حاکم بر ایران که در آن ترک‌زبانان با نابرابری‌ها و ستم‌های ملی مواجه بودند، ناسیونالیسم ترکی پدید آمد. این نوع ناسیونالیسم که در واقع نوعی بیداری ملی و دفاع از هویت‌های ملی ترک‌زبانان بود، در ابتدا خود را به شکل فرهنگی و ادبی نمایان ساخت. سپس در ابعاد گسترده‌ی سیاسی وارد عمل گردید که در این اثر بطور مفصل بدان پرداخته شده است.

نگرش تنگ نظرانه و آریا محورانه به تاریخ، تحریف و جعل رخدادهای تاریخی، تحقیر فرهنگ و پیشینه‌ی سایر اقوام ایرانی، موجبات تحقیقات پر دامنه‌ای در ارتباط با پدیده‌ی ناسیونالیسم، پان ترکیسم، هویت واقعی ایرانیان، خاستگاه و جایگاه آنان و بالاخره ادبیات

نژادپرستان و فرضیه‌های بی‌بایه و بی‌اساس نژادی را فراهم ساخت که در این مجموعه ارائه خواهد شد.

این مجموعه حاصل بیش از هشت سال پژوهش و مطالعات مستمر و بی‌وقفه صاحب این قلم است و قطعاً خالی از عیب و نقص نیست لیکن تلاش در این راه سخت اما مجذوب‌کننده، به زندگی‌ام معنا و زیبایی خاصی بخشید. امید است در پرتو پیشنهادات و انتقادات صاحب‌نظران، بتوانم بار دیگر تا جایی که در توان دارم آثار سودمندتری را ارائه دهم.